

Toespraak voor de podcast Ekklesia Amsterdam

zondag 9 augustus 2020

Fabels en parabels, door Bettine Siertsema

1.

De Coronacrisis heeft de liefde voor verhalen opnieuw wakker gekust, voor zover die al in slaap was gesukkeld. De Decamarone was een aanstekelijk voorbeeld met dat kaderverhaal van een pestepidemie die in het middeleeuwse Florence een groep jonge mensen tot isolement op een landgoed bracht, waar ze elkaar om de verveling te verdrijven spannende, moralistische of pikante verhalen gingen vertellen.

Nu de lock-down versoepeld is, verdwijnt die zin in verhalen waarschijnlijk ook weer naar de achtergrond, maar wij waren gewend om wekelijks – of met wat mindere frequentie – samen te komen rond verhalen van de Bijbel. Nu moeten wij al maanden dat ‘sámen komen’ missen, maar via deze luisterlink houden we ons evengoed bezig met dat grote verhalenboek. Want dat ís de Bijbel, een groot verhalenboek, al worden er ook nog veel andere genres beoefend, als poëzie, brieven en aforismen. Die verhalen zijn nog steeds een inspiratiebron voor schrijvers, zoals wel blijkt uit allerhande navertellingen, van Guus Kuijer (*De Bijbel voor ongelovigen*) en Nicolaas Matsier.

Het nieuwe testament is wat minder geliefd als leverancier van verhaalstof, maar Jezus zelf maakte met zijn gelijkenissen gretig gebruik van het genre. Hij deed dat om de essentie van zijn boodschap te verduidelijken, dichterbij te brengen. Al zijn parabels zijn geplaatst in een voor zijn luisteraars herkenbare setting van het toenmalige dagelijks leven, met in de hoofdrol boeren, herders, huisvrouwen, dagloners, weduwen, kortom gewone mensen, meestal sappelaars die het hard te verduren hebben in het leven. Soms stichtten die verhaaltjes alleen eerder verwarring. Zo moest Jezus volgens Matteüs zijn gelijkenis van het zaad dat maar voor een klein deel in vruchtbare grond viel, en voor de rest door vogels opgepikt werd of op rotsige bodem terecht kwam – dat verhaaltje moest hij aan zijn leerlingen uitleggen, omdat zij het niet begrepen. Maar de meesten zijn wel al meteen kristalhelder.

2.

Naast die parabels, die kleine verhaaltjes van Jezus wil ik in deze hoogzomerse luisterlink de dierenverhalen van Toon Tellegen leggen. Niet om die net zo minutieus uit te leggen en te exegetiseren als traditioneel met de gelijkenissen is gebeurd, maar om ons te laten meevoeren in de speelse, eigen wijsheid van die sprookjesachtige wereld, of er nu raakvlakken met de Bijbel in zijn te ontdekken of niet. Ik neem aan

dat de meesten van u er al eens mee hebben kennismemaakt. Ik denk dat ze even goed voor volwassenen als voor kinderen zijn bedoeld, misschien zelfs wel méér. Dierenverhalen zijn een genre dat al in de oudheid beoefend werd, en trouwens ook in allerlei andere culturen dan de westerse (denk aan de Indonesische verhalen van Kantjil en de tijger en de Surinaams-Antilliaanse over de spin Anansi). Maar de dierenverhalen van Toon Tellegen zijn heel anders: ze gaan niet om een klein weerloos diertje dat een machtig roofdier te slim af is, en ze hebben geen duidelijke moraal zoals de traditionele fabels, waarin de dieren de verpersoonlijking zijn van bepaalde menselijke eigenschappen. De vele honderden verhalen van Toon Tellegen zijn – tja, hoe moet ik ze kenschetsen? – gecompliceerder of juist ongecompliceerder dan dat, ontspannener in elk geval.

3.

Ik ben nu natuurlijk toch in de verleiding om een beschouwing ten beste te geven, over de opruimrage die de Japanse Marie Kondo met haar vele navolgers heeft veroorzaakt bijvoorbeeld, en de voors en tegens daarvan, maar dat ga ik lekker niet doen. Want het typerende van deze verhalen is nu juist dat je als lezer niet krijgt voorgeschreven wat de bedoeling is, er is geen ‘boodschap’ die zich aan je opdringt en waar je niet onderuit kunt.

Het is een magische wereld waarin Toon Tellegen ons meeneemt. Niet alleen dat de dieren praten en denken, met het grootste gemak kruipt de olifant bij de slak in zijn huisje, ruilen het nijlpaard en de sprinkhaan een dagje van eigenschappen, en tilt de tor de wereld op. Van alle dieren is er maar één, als een halve ark van Noach, van narwal tot meikever, van houtworm tot aardvarken.

Ze wonen allemaal samen in het bos, niet zomaar los, naast en door elkaar, ze vormen daar in het bos een gemeenschap. Steeds wordt er wel een verjaardag gevierd, dan worden er taarten gebakken en opgegeten, en cadeautjes gegeven, en dansen de dieren samen. Ze schrijven brieven aan elkaar, veel brieven (dat is dan weer een beetje een parallel met de Bijbel) en de wind bezorgt die meestal op het goede adres. Ze voeren filosofische gesprekken, met de mier als kampioen-filosoof. Die gesprekken gaan over het bestaan en wat er buiten het bestaan ligt, over de tijd, over wie je bent, wat herinneringen zijn, over de gang van zaken en wat dat eigenlijk is. En in veel van die brieven en gesprekken klinkt het besef door dat ze de werkelijkheid niet in hun greep hebben, dat er iets is dat groter is dan zichzelf, groter dan zij kunnen denken. Ze hebben allemaal zo hun eigenaardigheden. Zo kan de boktor altijd alles repareren, is de kraai een enorme zwartkijker, en wil de beer in zijn gulzigheid al het lekkers alleen opeten. Maar ze vallen niet samen met die eigenaardigheid, ze zijn altijd meer

dan die ene karaktertrek. Ze treden elkaar tegemoet met een montere argeloosheid, waarbij de vele onderlinge verschillen eerder tot verwondering leiden dan irritatie.

4.

In veel verhalen komt een verlangen voor. Soms het verlangen naar heel veel cadeautjes of zoveel taart als je op kan, het type verlangen dat we ons herinneren uit onze kindertijd. Soms ook is het verlangen naar de verte, naar wat achter de horizon ligt, of het verlangen de eigen beperkingen te overstijgen, zoals het verlangen van de olifant om in bomen te kunnen klimmen zonder eruit te vallen; of dat van de bladluis, om zich nu eens niet overal voor te schamen.

Al met al is het een vriendelijke wereld, maar zeker in de latere verhalen klinken er soms toch ook donkere ondertonen. Er zijn onmogelijke verlangens, contacten kunnen misgaan en relaties verstoord raken, er zijn dieren die somber zijn of bang of eenzaam, er zijn dieren die zich niet gezien voelen door de anderen. Wie er oog voor heeft, herkent in sommige verhalen de beschrijving van een depressie. Die donkere ondertonen maken dat de verhalen niet alleen maar lievige sprookjes zijn, maar stukjes van een herkenbare werkelijkheid laten zien.

Het donker heeft echter niet het laatste woord. Soms proberen de dieren zelf hun probleem op te lossen, zoals de snoek, die een vriendelijke brief aan de karper schrijft, maar tevergeefs op antwoord wacht, daarom schrijft hij maar een brief aan zichzelf: "Beste snoek, je bent een beste snoek. Iedereen." Dat is pas een brief, dacht hij verbaasd. Hij las hem en vergat de karper die nog steeds zijn brief zat te lezen, tussen het riet, voorbij de bocht in de rivier.'

Vaak ook helpen ze elkaar, door afleiding, of een nieuwe kijk op het probleem te geven, door te helpen een verlangen te verwezenlijken, door niet boos te worden als iemand de anderen last bezorgt door zijn eigenaardigheden, of door degene die zich bezwaard voelt vrede te laten hebben met zijn beperking, of gewoon maar door elkaar gezelschap te houden, misschien samen een taart te eten. Wie naar een moraal op zoek gaat in de afzonderlijke verhalen, zal er geen vinden. Geen opgeheven wijsvinger. Als je een hele serie achter elkaar leest - maar dat is eigenlijk zonde, dat kun je beter niet doen - dan valt iets op wat misschien wel de bron is van het vrolijke gevoel dat je ervan krijgt: al die dieren die daar met en door elkaar heen leven, mogen er zijn zoals ze zijn; hun eigenaardigheden zijn eerder bron van vreugde dan van ergernis. En wanneer een bepaalde gedraging soms hinderlijk is voor de anderen, laten ze die ene met die rare dit of dat toch in hun waarde. Ze ontzien elkaar en proberen elkaar tegemoet te komen. Ze ontzien elkaar, juist omdat ze elkaar zĳen. En zoals zomergast Nazmiye Oral zei: Wanneer je iemand eenmaal ziet, kun je hem nooit meer niet zien.

In deze verhalen wordt er geen moraal ingehamerd, maar in tijden van van identiteitsstrijd en polarisatie, van onbegrip en irritatie tussen bevolkingsgroepen, waarin kloven eerder dieper worden dan dat er bruggen worden geslagen, juist nu kunnen die fantasievolle miniatuurtjes voor ons ook een confronterende spiegel zijn. Zij laten iets zien van hoe samenleven óók kan zijn, er licht iets in op van een nieuwe aarde, van 'een zacht en onbezwaarde mens in nieuwe tijd.'